

Л. В. Ковальчук

здобувачка освіти 4 курсу СО «Бакалавр» юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Т. В. Міхайліна

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ: ОБ'ЄКТ, СУБ'ЄКТИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Метою дослідження є уточнення об'єкту та суб'єктів правового забезпечення інформаційної культури в Україні, а також часткове вирішення проблем їхньої компетенції.

На основі аналізу предмету дослідження було встановлено, що об'єктом правового забезпечення інформаційної культури є сукупність суспільних відносин, які виникають у сфері інформаційного права, регулюються основними нормами цього права і включають інформаційні правовідносини, пов'язані з реалізацією суб'єктами своїх інформаційних прав і обов'язків, а також правовідносини, пов'язані із продукуванням інформаційної культури на загальнодержавному та місцевому рівнях. Також зазначено, що суб'єктами правового забезпечення інформаційної культури є державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, установи, підприємства та організації всіх форм власності, наділені правом здійснювати нормотворчу та правозастосовну діяльність у межах встановленої законом компетенції, що покликані здійснювати конкретно визначений вплив на інформаційні правовідносини, як на загальнодержавному, так і регіональному або місцевому рівнях задля створення сприятливих умов для побудови в Україні інформаційного суспільства.

Серед основних проблем було виявлено відсутність у Міністерства молоді та спорту України будь-яких повноважень, пов'язаних із забезпеченням інформаційної культури серед молоді, що з огляду на нагальності питання поширення цінності розвитку інформаційної культури на усіх її рівнях та серед різноманітних кіл суспільства виглядає децю неоднозначним та зумовлює необхідність у розширенні кола завдань вказаного органу.

Зроблено висновок, що на рівні особистісного розуміння інформаційна культура тісно пов'язана із реалізацією суспільством власних суб'єктивних інформаційних прав та виконання покладених на них обов'язків. Однак, інформаційна культура виступає критерієм та одночасно регулятором побудови не лише інформаційного суспільства, а й інформаційного законодавства загалом, що передбачає формування інформаційної культури як однієї із найважливіших стратегій розвитку законодавства.

Ключові слова: *правова культура, інформаційна культура, інформатизація, правове відношення, державні органи, посадові особи, компетенція, права людини, інформаційні права.*

Постановка проблеми. Поняття культури як такої можна вважати багатоаспектним і комплексним, причому воно схильне до поступової трансформації, наповнення новими змістами залежно від історичного розвитку певного суспільства та специфіки сфери свого розгортання. Так і інформаційна культура водночас виступає, як видозміною загального інституту культури, так і продуктом інформаційного суспільства, наслідком розвитку інформатизації. Відносно нова сфера інформаційних від-

носин стала базисом для появи нового виду культури – інформаційної, яка вимагає свого становлення та підтримки, зокрема й правовими засобами. Але, як відомо, право завжди рухається вслід за суспільними відносинами, частково закладаючи моделі поведінки на майбутнє, але здебільшого характеризується суттєвою прогальністю у нових суспільних відносинах. Так і у сфері інформаційної культури, з одного боку, право покликане забезпечувати її розвиток і підтримку, а з іншого, – це вбача-

ється досить складним завданням, зважаючи на те, що навіть базові категорії, такі як об'єкт та суб'єкти забезпечення правової культури, не є нормативно чітко визначеними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика інформаційної культури є широко дослідженою у таких галузях наукового знання, як кібернетика, психологія, політологія, соціологія. Проте у царині юридичних наук таких досліджень поки що небагато. Серед авторів, які працювали над розкриттям предмету дослідження, можна назвати таких, як І. Арістова, К. Беляков, С. Онопрієнко, В. Чернадчук, І. Шопіна та інші. Хоча, навіть зважаючи на наявність таких фундаментальних наукових праць, сфера правового забезпечення інформаційної культури в Україні все одно належить до недостатньо врегульованих, а отже, актуальних та затребуваних.

Мета. Метою дослідження є уточнення об'єкту та суб'єктів правового забезпечення інформаційної культури в Україні, а також часткове вирішення проблем їхньої компетенції.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення інформаційної культури на державному рівні є нічим іншим як нагальним питанням розвитку усього суспільства. Однак, підходячи до даного аспекту як з теоретичної, так і з практичної сторони, виникає все більше неоднозначних запитань.

Так, у п. 9 Закону України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» зазначено, що одним із результатів інформатизації освіти має бути розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості), однак суб'єктів її здійснення вказане положення не називає, що, з огляду на важливість норми, робить її фактично декларативною [1]. При цьому, такі суб'єкти зазначені у ст. 4 Закону України «Про Національну програму інформатизації», яка визначає, що сфера дії цього Закону поширюється на відносини, що виникають у процесі формування та виконання Національної програми інформатизації, до суб'єктів, які беруть участь у відносинах, що регулюються цим Законом, належать: замовники робіт з інформатизації; виконавці окремих завдань (проектів) інформатизації; організації, що здійснюють експертизу окремих завдань та проектів інформатизації; користувачі автоматизованих та інших інформаційних систем і засобів інформатизації [2].

Отже, в даному переліку відсутні органи публічної влади (окрім Державного агентства з питань електронного урядування України, яке

на сьогодні визначається замовником Національної програми інформатизації), що ніяк не систематизується із закріпленням у ст. 2 цього ж Закону визначенням Національної програми інформатизації як комплексу взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності і громадян у сфері інформатизації [3, с. 73].

В такому випадку постає важливе питання саме суб'єктного складу, що має координувати діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування в цій сфері. Тут варто зазначити, що відсутність прямої вказівки на такі органи зумовлює виникнення твердження стосовно відсутності системного підходу до розвитку інформаційної культури в аспекті визначення зобов'язань органів публічної влади.

До основних повноважень Кабінету Міністрів України, визначених у ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» віднесено таке: «проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України» [4]. Фактично з даного положення випливає, що до компетенції Уряду не входить ані формування інформаційного суспільства, ані інформаційної культури, що також викликає певні дискусії, адже саме Уряд покликаний контролювати найважливіші процеси в організації суспільного життя, а такі категорії як інформаційна культура та інформаційне суспільство нині обумовлюють ледь не всі сфери, а отже вбачається за потрібне врегулювати дане питання на законодавчому рівні.

Аналізуючи правовий статус Міністерства інформаційної політики України було виявлено, що назва даного органу взагалі не відповідає тим функціям, які на нього покладені, так як він є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах інформаційного суверенітету України, державного іномовлення та інформаційної безпеки [5]. Аналізуючи визначену у законодавстві конкретну сферу компетенції, доходимо висновку,

що вказаному органу доцільно присвоїти назву «Міністерство інформаційної безпеки України».

Особливістю сучасного стану організації та правового забезпечення інформаційної культури, як видно з аналізу окремих питань, є наявність законодавчих прогалин щодо визначення національних органів влади, зобов'язаних забезпечувати інформаційну політику та контролювати її розвиток. Тому, з одного боку, завдання у цій сфері визначені в окремих нормативно-правових актах – Концепції Національної програми інформатизації, Національній програмі інформатизації, Стратегії інформаційної безпеки тощо. З іншого боку, неврегульованість конкретних питань на рівні статусу виконавчої влади породила певну нелогічність у твердженнях про побудову інформаційного суспільства, про необґрунтованість необхідності розвитку інформаційної культури, що виникає внаслідок відсутності конкретних положень щодо її основних складових на правовому рівні.

Якщо розглядати інший аспект побудови правового забезпечення інформаційної культури, то тут варто зацентувати свою увагу на такій категорії як дозвіл, що полягає у наданні учасникам інформаційно-правових відносин права на здійснення певних активних дій [6]. Окремі моменти таких дозволів закріплені у Конституції України, серед яких можна виділити право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію тощо [7]. Також необхідно зазначити, що у Законі України «Про освіту» конкретизується такий дозвіл в ст. 12 у категорії «інформаційно-комунікаційна компетентність», де закріплено основні навички, які повинна сформувати повна загальна середня освіта [8]. Однак, знову ж таки законодавець виділив одну категорію інформаційної культури, хоча як вже зазначалося раніше, це поняття багатоманітне.

Лише після початку агресії з боку росії законодавець почав формувати окремі види заборон, що собою являють покладання зобов'язань на суб'єктів інформаційних відносин щодо утримання від окремих дій або пасивно поводитися в зазначених у законодавстві випадках.

В 2017 році Президент України видав Указ «Про рішення РНБО України від 28 квітня 2017 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”», яким було перелічено персональні санкції економічного та іншого характеру, що застосовуються до окремих фізичних та юридичних осіб, серед яких було заборонено

Інтернет-провайдерам надавати послуги з доступу інтернет-користувачам до ресурсів сервісів «Mail.ru», «Вконтакте» та «Одноклассники» [9].

Вказані заборони були покликані, окрім обмеження доступу до соціальних мереж російського походження, на припинення будь-яких обмінів інформацією, культурних зв'язків, наукового, освітнього та спортивного співробітництва, розробки розважальних програм, а також обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування тощо.

Фактично, дані заборони прямо покликані на усунення та протидію таким актуальним загрозам з боку російськомовних соціальних мереж (і не тільки) як вплив на свідомість особи. Окремі аспекти такого впливу буде розглянуто далі.

Крім компетенції органів державної влади та посадових осіб, неоднозначним моментом є також коректне визначення об'єкту та суб'єктів правового забезпечення інформаційної культури. Традиційним об'єктом дослідження правових наук виступають суспільні відносини. Так, певні неоднозначні тенденції виникають у науковців при аналізі сфери правового забезпечення, серед яких виділяють такі об'єкти правового забезпечення як: дорожній рух, моральні цінності особи, безпеку діяльності суб'єктів господарювання тощо [3, с. 82]. Однак, в контексті наведених даних все ж варто відмітити, що узагальнюючою ознакою названих об'єктів є той факт, що вони знаходять свій прояв лише у системі суспільних відносин.

Зокрема, правове регулювання, відповідно до ст. 1 Закону України «Про дорожній рух» [10] розповсюджується не на дорожній рух, а на суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки. Безпека суб'єктів господарювання є результатом розвитку суспільних відносин до такого стану, коли моральні цінності людини невідомі нікому, крім самої людини, до її вступу в соціальні відносини. Таким чином, наявність різних позицій щодо предмета правової охорони є не спростуванням, а скоріше підкресленням багатоаспектності, в якій можуть знайти своє вираження суспільні відносини.

Так, аргументованою вважається позиція П.Д. Пилипенка, який зазначає, що об'єктом правового забезпечення є сфера суспільних відносин [11, с. 303]. Аналізуючи суспільні відносини, що виникають у системі правового забезпечення інформаційної культури, і виходячи з позиції І.В. Арістової та В.Д. Чернад-

чука, на думку яких інформаційні правовідносини у вузькому трактуванні – це врегульовані нормами інформаційного права суспільні відносини, що виникають з приводу інформації в процесі реалізації суб'єктивних інформаційних прав та обов'язків, детермінованих інтересами забезпечення своїх інформаційних потреб, а у широкому значенні – системне утворення, невід'ємними складовими якого постають суто інформаційні, інформаційно-адміністративні, інформаційно-цивільні, інформаційно-банківські та ін. правовідносини [12, с. 50], постає необхідність у встановленні місця суспільних відносин, які виникають в аспекті формування інформаційної культури у зазначеній системі.

Вважається, що об'єктом правового забезпечення інформаційної культури виступають інформаційні відносини у вузькому та у широкому розумінні. Інформаційна культура включає світоглядні, ціннісні, комунікативні компоненти діяльності особи, групи та навіть усієї держави, що включає в себе закріплені у Конституції та законах України права людини і громадянина на інформацію, інформаційну безпеку, наявність механізму реалізації цього права та існування потреби в людині у задоволенні певних інформаційних потреб.

Таким чином, на рівні особистісного розуміння інформаційна культура тісно пов'язана із реалізацією суспільством власних суб'єктивних інформаційних прав та виконання покладених на них обов'язків. Однак, інформаційна культура виступає критерієм та одночасно регулятором побудови не лише інформаційного суспільства, а й інформаційного законодавства загалом, що передбачає формування інформаційної культури як однієї із найважливіших стратегій розвитку законодавства.

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що об'єктом правового забезпечення інформаційної культури є сукупність суспільних відносин, які виникають у сфері інформаційного права, регулюються основними нормами цього права і включають інформаційні правовідносини, пов'язані з реалізацією суб'єктами своїх інформаційних прав і обов'язків, а також правовідносини, пов'язані із продукуванням інформаційної культури на загальнодержавному та місцевому рівнях.

Так, суб'єкти правового забезпечення інформаційної культури, беручи активну участь у формуванні суспільних відносин, які є об'єктом інформаційної культури, досягають цілей правового забезпечення – забезпечення такого

стану у суспільстві та державі загалом, за якого для індивідуума створені всі необхідні умови для формування цілісного бачення світу, вільного використання інформаційних ресурсів та ефективного застосування інформаційних знань, вмінь та навичок у професійній діяльності та особистому житті [3, с. 83].

Виходячи із розуміння об'єкта правового забезпечення інформаційної культури варто визначити також поняття суб'єктів. Здійснення регулювання усіх процесів забезпечення інформаційної культури має місце як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Так, до кола суб'єктів, що покликані забезпечити інформаційну культуру варто віднести державу в особі її спеціально уповноважених органів, органи місцевого самоврядування, на які покладено функцію створення умов для розвитку культури відповідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», навчальні заклади, підприємства, установи та організації всіх форм власності, громадські об'єднання [13].

Таким чином, суб'єктами правового забезпечення інформаційної культури є державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, установи, підприємства та організації всіх форм власності, наділені правом здійснювати нормотворчу та правозастосовну діяльність у межах встановленої законом компетенції, що покликані здійснювати конкретно визначений вплив на інформаційні правовідносини, як на загальнодержавному, так і регіональному або місцевому рівнях задля створення сприятливих умов для побудови в Україні інформаційного суспільства.

Серед суб'єктів забезпечення інформаційної культури у правовій площині виокремлюються Верховна Рада України, наділена відповідно до ст. 85 Конституції України правом прийняття законів [7], Кабінет Міністрів України, який, відповідно до ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» забезпечує проведення державної політики у сферах культури, охорони історичної та культурної спадщини, проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України. Окремо варто зазначити і центральні органи виконавчої влади, зокрема міністерства, які забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, та інші центральні органи виконавчої влади, що виконують окремі функції з реалізації державної політики [4]. МОН України, МІП України, Міністерство культури України

та Державне агентство з питань електронного урядування України є центральними органами виконавчої влади, діяльність яких ґрунтується на забезпеченні регулювання та захист інформаційної культури України.

Окрім того варто вказати на наявність законодавчої прогалини у вказаній сфері, що пов'язана із відсутністю у Міністерства молоді та спорту України повноважень у сфері розвитку інформаційної культури молоді, хоча згідно законодавства вказане Міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у молодіжній сфері, сферах фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання. Відсутність напряму інформаційної культури в державній молодіжній політиці виглядає дещо застарілим баченням та не відповідає сучасним принципам розвитку молоді як культурно просвітленого покоління [14].

Висновки. Отже, на основі аналізу вказаних питань було встановлено, що об'єктом правового забезпечення інформаційної культури є сукупність суспільних відносин, які виникають у сфері інформаційного права, регулюються основними нормами цього права і включають інформаційні правовідносини, пов'язані з реалізацією суб'єктами своїх інформаційних прав і обов'язків, а також правовідносини, пов'язані із продукуванням інформаційної культури на загальнодержавному та місцевому рівнях. Також зазначено, що суб'єктами правового забезпечення інформаційної культури є державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, установи, підприємства та організації всіх форм власності, наділені правом здійснювати нормотворчу та правозастосовну діяльність у межах встановленої законом компетенції, що покликані здійснювати конкретно визначений вплив на інформаційні правовідносини, як на загальнодержавному, так і регіональному або місцевому рівнях задля створення сприятливих умов для побудови в Україні інформаційного суспільства.

Однак, серед основних проблем було виявлено відсутність у Міністерства молоді та спорту України будь-яких повноважень, пов'язаних із забезпеченням інформаційної культури серед молоді, що з огляду на нагальність питання поширення цінності розвитку інформаційної культури на усіх її рівнях та серед різноманітних кіл суспільства виглядає дещо неоднозначним та зумовлює необхідність у розширенні кола завдань вказаного органу.

Список використаної літератури:

1. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р., № 75/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27-28. Ст. 182.
2. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р., № 74/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27-28. Ст. 181.
3. Беляков К.І., Онопрієнко С.Г., Шопіна І.М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір : монографія / за ред. К. І. Белякова. Київ : КВІЦ, 2018. 168 с.
4. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р., № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
5. Про затвердження Положення про Міністерство інформаційної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р., № 2. *Офіційний вісник України*. 2015. № 6. Ст. 124.
6. Галуцько В.В., Курило В.І., Короєд С.О. та ін. Адміністративне право України : навч. посіб. / за ред. В. В. Галуцька. Херсон : Гринь Д. С., 2015. 480 с.
7. Конституція України: від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р., № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 28.04.2017 р., № 133/2017. *Офіційний вісник України*. 2017. № 41. Ст. 1276.
10. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р., № 3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.
11. Пилипенко П. Соціальний захист та соціальне забезпечення, що виражають соціальну сутність сучасної правової держави. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. Вип. 40. С. 303-307.
12. Арістова І. В., Чернадчук В. Д. Концепція інформаційних правовідносин: сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності. *Інформація і право*. 2012. № 3(6). С. 50-56.
13. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р., № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
14. Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р., № 220. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. Ст. 1447.

Kovalchuk L. V., Mikhailina T. V. Legal Support of Information Culture: Object, Subjects and Problems of Their Competence

The purpose of the study is to clarify the object and subjects of legal support of information culture in Ukraine, as well as partially solve the problems of their competence.

Based on the analysis of the subject of research, it was established that the object of legal support for information culture is a set of public relations that arise in the field of Information law, are regulated by the basic norms of this law and include information legal relations related to the implementation of their information rights and obligations by subjects, as well as legal relations related to the production of information culture at the national and local levels. It is also noted that the subjects of legal support of information culture are state bodies, local self-government bodies, public associations, institutions, enterprises and organizations of all forms of ownership, endowed with the right to carry out normative and law enforcement activities within the limits of the competence established by law, which are designed to carry out specifically defined influence on information legal relations, both at the national, regional or local levels in order to create favorable conditions for building an information society in Ukraine.

Among the main problems, the Ministry of Youth and Sports of Ukraine revealed the absence of any powers related to ensuring information culture among young people, which, given the urgency of the issue of spreading the value of information culture development at all its levels and among various circles of society, looks somewhat ambiguous and makes it necessary to expand the range of tasks of this body.

It is concluded that at the level of personal understanding, information culture is closely related to the realization by society of its own subjective information rights and the fulfillment of its duties. However, information culture acts as a criterion and at the same time a regulator of building not only the information society, but also information legislation in general, which provides for the formation of information culture as one of the most important strategies for the development of legislation.

Key words: *legal culture, information culture, informatization, legal relations, state bodies, officials, competence, human rights, information rights.*